

Pohjoismaisuutta etsimässä

Pohjoismainen kirjallisuus ja kulttuuri on viime vuosina ollut kasvavan huomion kohteena niin tutkijoiden kuin muidenkin lukijoiden parissa. Kiinnostukseen lienevät vaikuttaneet varsinkin ruotsalaisen ja tanskalaisen kirjallisuuden ja elokuvan nordic noir -ilmiö sekä joidenkin erityisen valovoimaisten kirjailijoiden kuten norjalaisen Karl Ove Knausgårdin tai islantilaisen Sjónin suosio. Toisaalta 2000-luvun alusta lähtien pohjoismaisen kirjallisuuden kentällä on ollut huomattavissa vahva vähemmistökirjallisuuksien esiinmarssi, kun esimerkiksi ruotsinsuomalainen ja suomenvenäläinen kirjallisuus Susanna Alakoski ja Zinaida Lindén etunenässä ovat nousseet lukijoiden tietoisuuteen.

Samaan aikaan myös kirjallisuudentutkimuksen kentällä on alettu kyseenalaistaa pohjoismaisten kansallisuuskirjallisuuksien rajoja. Useassa suomalaisessa 2010-luvun kirjallisuustieteellisessä tutkimushankkeessa tarkastelun kohteena on juuri kirjallisuuden ylijärjestyminen ja monikielisyys. Sellaisissa projekteissa kuin *Suomalaisen kirjallisuuden kulttuurin ylijärjestyminen*, *Kirjallisuuden monikielisyys nyky-Suomessa*, *Mötet mellan den ryska och den finlandssvenska modernismen* tai *Tekstit liikkeessä* on pyritty määrittelemään uudestaan aiemmin itsestään selvinä pidettyjä kansallisen kirjallisuuden kenttiä.

Vastaava suuntautuminen rajojen ylittämiseen näkyy myös muualla Pohjoismaissa. Pohjola vaikuttaakin nousevan tärkeäksi kontekstiksi, kun puhutaan pyrkimyksistä problematisoida ja haastaa käsitys kansallisvaltiosta kaunokirjallisuuden ensisijaisena elähdyttäjänä. Yksi esimerkki tästä on teos *Rethinking National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia* (2015), jonka tavoitteena on ollut nostaa vähemmistökirjallisuudet ja vaihtoehtoiset kirjallisuudet enemmistökirjallisuuksien rinnalle. Toinen esimerkki on ruotsalainen kirjallisuushistoriallinen suursatsaus *Nordens litteratur* (2017), joka pyrkii esittämään pohjoismaisen kirjallisuuden kehityksen rajoja ylittävänä vuorovaikutuksena. Teoksessa Ruotsi säilyy kuitenkin eksplisiittisenä ja ilmeisenä lähtökohtana. *Nordens litteratur* kertookin siten pohjoismaisuutta koskevien näkemyksien monipuolistamiseen liittyvistä ongelmista kuten keskusta ja periferiaa koskevien käsitysten muuttamisen vaikeudesta ja näkökulman vaikutuksesta siihen, millainen kuva kohteesta muodostuu.

Avaimen teemanumerossa tartumme niihin rajanvetoihin ja rajanylityksiin, joita pohjoismaisessa kirjallisuudessa on 2000-luvulla tapahtunut. Tarkastelemme sen etnistä ja kielellistä moninaisuutta ja kysymme, mitä ”pohjoismaisuus” tarkoittaa nähtynä ylijärjestyksestä perspektiivistä. Samoin kysymme, min-kälaisia tutkimuskohteita pohjoismainen nykykirjallisuus tarjoaa suomalaiselle kirjallisuudentutkimukselle. Mitä paljastuu, kun kurkistetaan Knausgårdin selän taakse? Numeron sisällössä epäilemättä heijastuu oma näkökulmamme – Suomi-Ruotsi-akseli ja suomenruotsalainen kirjallisuus – ja tätä näkökulmaa olemme myös halunneet korostaa tekemällä numerosta kaksikielisen.

Claes Ahlund hahmottelee teemanumeron historiallista taustaa artikkelissaan ”Finland, den heliga tystnadens land. Om en frusen svensk gemenskap och en drömd skandinavisk union”. Lähtökohtanaan J. A. Kiellman-Göransonin *Kärlekens seger. Skandinavisk berättelse* (1846) Ahlund lähestyy aiemmin tutkimatonta aluetta, nimittäin vuoden 1809 jälkeen kirjoitetun ruotsalaisen kirjallisuuden Suomi-kuvaa. Aikakaudelle ominainen kielteinen käsitys Venäjistä ja laajalle levinnyt skandinavismi näkyvät Kiellman-Göransonin romaanin näkemyksissä Suomesta. Puutteellisiin tietoihin pohjaavat näkemykset johtavat aivan omanlaisensa kuvitteellisen yhteisön (Anderson 1983) muodostumiseen – yhteisön, johon kuuluvat suomalaiset eivät ole tietoisia itseään koskevasta diskursiivisesta prosessista.

Suomalaisen ja ruotsalaisen kohtaaminen on fokuksessa myös **Heidi Grönstrandin** ruotsinsuomalaista kirjallisuutta käsittelevässä artikkelissa ”Var kommer du ifrån... ursprungligen?” Eija Hetekivi Olssonin *Miira* kieli-ideologioiden taistelutantereena”. Grönstrand osoittaa, miten Hetekivi Olssonin vuonna 2016 ilmestyneessä romaanissa puretaan luutuneita käsityksiä kielten ja kansallisuuksien yksiselitteisistä kategorioista ja luodaan tilaa uusille, vielä vakiintumattomille kielenkäytön muodoille. *Miiran* nimihenkilö lähtee aktiivisesti vastustamaan epätasa-arvoiseksi kokemiaan monoliittiseen kielijärjestelmään perustuvia käytänteitä, mikä erottaa hänet esimerkiksi Antti Jalavan klassikkoromaanin *Asfaltblomman* (1980) keskeisistä henkilöistä, jotka valitsevat vaikenemisen ja sopeutumisen.

Liisa Steinbyn ja **Aino Mäkikallin** artikkelit puolestaan sukeltavat syvälle ruotsalaiseen ja norjalaiseen nykykirjallisuuteen. Torgny Lindgrenin romaaneja käsittelevässä artikkelissaan Steinby esittää, ettei Lindgreniä tulisi tuotantonsa laajasta uskonnollisesta kuvastosta huolimatta tarkastella uskonnollisena kirjailijana, sillä hänen tapansa käyttää raamatullisia aineksia romaaniensa rakentamisessa on luonteeltaan mytopoettinen. Västerbotten-trilogian sekä romaanin *Bat Seba* (1984) tarkastelu osoittaa, että Lindgrenille mythopoiesis tarkoittaa myös modernille yksilölle ominaista tapaa toimia ja hahmottaa maailmaa. Mäkikallin artikkelissa taas lähestytään Per Pettersonin romaania *Kirottu ajan katoava virta* (2011) narratiivisen identiteetin näkökulmasta. Romaanissa päähenkilön henkilökohtaisen elämän kriisi sidotaan historiallisissa ja ideologisissa paradigmoissa tapahtuviin muutoksiin kuten Berliinin muurin murtumiseen. Lähtökohtinaan muun muassa Paul Ricoeurin ja Aleida Assmannin näkemykset ajallisuudesta ja muistelemisesta Mäkikalli osoittaa, että menneisyyden ja nykyisyyden välisen suhteen reflektointi auttaa päähenkilöä hyväksymään muutoksen sekä itsessään että ympäröivässä todellisuudessa.

Teemanumeron viimeisessä artikkelissa **Maïmouna Jagne-Soreau** tarttuu ajankohtaiseen aiheeseen: pohjoismaiseen jälkimaahanmuuttokirjallisuuteen ja erityisesti Adrian Pereran runokokoelmaan *White Monkey* (2017). Hän esittää, että *White Monkey* puhuu sellaisen kasvamassa olevan pohjoismaisen sukupolven puolesta, joka rodullistetaan ja jota katsotaan ”etnisten silmälasien” lävitse –

kirjallisuuden kohdalla tämä tarkoittaa rajoittavaa lukemisperspektiiviä. Artikkelissaan Jagne-Soreau nostaa esille runosarjassa tematisoituja kysymyksiä kuten rasmin, värillisyyden, eksotisoinnin, valkoisuuden ja ei-valkoisuuden ja tarkastelee näiden valossa Pereran leikkimäätä metafiktiivistä leikkiä runojensa odotuksenmukaisen lokeroinnin kanssa, joka näin tuo näkyviin lokerisoivan lukutavan rajoitteet.

Teemanumeron katsauksissa keskitytään islantilaiseen kirjallisuuteen sekä pohjoismaisen kirjallisuuden kentän kielelliseen rajankäyntiin. **Sveinn Yngvi Egilsson** tarkastelee pohjoismaisuutta islantilaisessa kirjallisuudessa ja nostaa esille subliimin estetiikan tekijänä, joka yhdistää monia Islantia ja Pohjolaa koskevia kaunokirjallisia kuvauksia. **Satu Gröndahl** puolestaan analysoi kielellisesti ja kulttuurisesti yllärajaisiksi määrittäneitä pohjoismaisen kirjallisuuden kentiä lähtökohtanaan muun muassa viime aikoina eri yhteyksissä esitetyt näkemykset yksikielisyydestä eri kirjallisten yhteisöjen normina.

Lehden kirjailijakolumnissa kirjailija, psykiatri, muusikko ja entinen kulttuuriministeri **Claes Andersson** reflektoi pohjoismaisen kirjailijayhteistyön merkitystä ja muuttuvia muotoja lähes 60 vuotta kestäneen kirjailijanuransa aikana otsikolla ”Norden är ett land”.

Numeron esseosastossa käsitellään kolmea pohjoismaisen kirjallisuuden kuumaa trendiä. **Päivi Kosonen** pureutuu omaelämäkerrallisen tutkimuksen piirissä ajankohtaiseen kysymykseen siitä, minkälaisesta autofiktiivisen kerromuodosta Karl Ove Knausgårdin teossarjan ”poeettisessa hämärässä” oikein on kyse, ja näkee Knausgårdin liikkuvan fiktion ja referentiaalisen proosan välisellä ambivalentilla alueella. **Voitto Ruohonen** paneutuu esseessään erityisesti ruotsalaisessa ja tanskalaisessa kirjallisuudessa ja tv-sarjoissa vahvaan nordic noir -ilmiöön ja pohtii myös sen variaatioita suomalaisessa kontekstissa. **Adam Borchin** esseessä taas esitellään uutta ja uutta luovaa grönlantilaista kirjallisuutta. Keskiössä ovat erityisesti Niviaq Korneliussenin ja Sørine Steenholdtin armottoman realistiset kuvaukset grönlantilaisen yhteiskunnan tulehuneesta suhteesta Tanskaan ja ennen kaikkea sen sisäisistä ongelmista.

Arvosteluosastossa nostetaan tarkasteluun kolme kiinnostavaa kirjallisuushistoriallista teosta. **Lea Rojola** arvioi saamelaisen kirjailijan ja kulttuuripersoonan Nils-Aslak Valkeapään elämäntyöhön pureutuvan teoksen *Minä soin – Mun čuojan*. Rojola näkee teoksen toimivan laajemminkin antoisana johdantona saamelaiseen kirjallisuuteen ja kulttuuriin. **Anna Möller-Sibeliuksen** ja **Kristina Malmion** puolestaan tarkastelevat arvioissaan tuoreimpia Pohjolaa käsitteleviä kirjallisuushistoriallisia teoksia *Nordens litteratur* (2017) ja *Nordic Literature. A Comparative History. Volume I: Spatial Nodes* (2018).

Teemanumeron päätteeksi Kristina Malmio kokoaa yhteen vastikään päättyneen tutkimusprojektin *Senmodern spatialitet i finlandssvensk prosa 1990–2010* tuloksia lähtökohtanaan erityisesti projektin pohjoismaiset ulottuvuudet. Me toimittajat puolestaan esittelemme raportissamme 32. The International Association of Scandinavian Studies -konferenssin antia. Kööpenhaminassa

elokuun alussa järjestetyn konferenssin aiheena olivat tällä kertaa, kuinka olla-
kaan, ”skandinaaviset erityisyydet”.

Avaimen Pohjoismaisuus – Nordiskhet-teemanumerossa on mukana kirjoit-
tajia paitsi Suomesta myös Islannista ja Ruotsista. Haluamme kiittää kaikkia
kirjoittajia paitsi innostavista teksteistä myös mukavasta yhteistyöstä! Erityis-
kiitokset Svenska Litteratursällskapet i Finland ry:lle, jonka apuraha on mah-
dollistanut poikkeuksellisen laajan numeron julkaisemisen painettuna.

På spaning efter det nordiska

De nordiska ländernas litteratur och kultur har under de senaste åren rönt allt
större intresse bland både forskare och andra läsare. Som bidragande orsaker
kan särskilt den svenska och danska litteraturens och filmens Nordic noir-våg
och enskilda lyskraftiga författare som den norska Karl Ove Knausgård eller
isländska Sjöfn lyftas fram. Å andra sidan går det att urskilja en stark minoritets-
litterär frammarsch på det nordiska litterära fältet sedan 2000-talets början, då
exempelvis den sverigefinska och den finlandssvenska litteraturen skrivit in sig i
läsarnas medvetande med författare som Susanna Alakoski och Zinaida Lindén
i bräschen.

Samtidigt har man på det litteraturvetenskapliga fältet börjat ifrågasätta de
nordiska nationallitteraturernas gränser. I flera av 2010-talets finländska forsk-
ningsprojekt är fokus inställt just på det gränsöverskridande eller flerspråkiga
i litteraturen. I projekt som *Suomalaisen kirjallisen kulttuurin ylijärjaisuus*, *Littera-
turens flerspråkighet i dagens Finland*, *Mötet mellan den ryska och den finlandssvenska
modernismen* eller *Tekstit liikkeessä* har man strävat efter att omdefiniera de
nationallitterära fält som tidigare tagits för givna.

En liknande strävan till gränsöverskridande syns även på andra håll i Nor-
den. I försöken att problematisera och trotsa uppfattningen om nationalstaten
som litteraturens främsta språngbräda och kontext tycks Norden stiga fram
som ett allt viktigare sammanhang. Ett exempel på detta är verket *Rethinking
National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia* (2015) vars ambition är
att lyfta fram minoritetslitteraturer och andra alternativa litteraturer vid sidan
om majoritetslitteraturerna. Ett annat är den svenska litteraturhistoriska stor-
satsningen *Nordens litteratur* (2017) som strävar till att framställa den nordiska
litteraturens utveckling som en gränsöverskridande interaktion. Här förblir
ändå Sverige den uttalade och uppenbara utgångspunkten. Det vittnar om
utmaningen i att försöka omfatta komplexiteten i det nordiska, om svårighe-
terna med att förändra ingrodda uppfattningar om centrum och periferi och
om utsiktspunktens avgörande betydelse för den bild som tecknas.

I detta temanummer av *Avain* dryftar vi de gränsdragningar och gränsoverskridningar som har skett i den nordiska litteraturen under 2000-talet. Vår strävan är att lyfta fram dess etniska och språkliga mångfald, att undersöka vad "nordiskhet" innebär ur ett gränsoverskridande perspektiv och vilka forskningsobjekt den nordiska litteraturen erbjuder för den finländska litteraturforskningen. Vad uppenbarar sig när man kikar in bakom Knausgårds rygg? Vårt eget perspektiv avspeglar sig utan tvekan i numrets innehåll – axeln Finland-Sverige och den finlandssvenska litteraturen – och det här perspektivet har vi också velat framhäva genom att göra numret tvåspråkigt.

Claes Ahlund tecknar en historisk fond för numrets tema i sin artikel "Finland, den heliga tystnadens land. Om en frusen svensk gemenskap och en drömd skandinavisk union". Med utgångspunkt i J. A. Kiellman-Göransons *Kärlekens seger. Skandinavisk berättelse* (1846) närmar sig Ahlund den outforskade frågan om synen på Finland i den svenska litteraturen efter 1809. Tidens utbredda skandinavism och negativt laddade uppfattning om Ryssland sätter spår i romanens finlandsbild som också ger uttryck för en påfallande bristfällig kännedom om de egentliga förhållandena i Finland. Detta resulterar i en säregen variant av föreställd gemenskap (Anderson 1983) som tänjts till att innefatta ett kollektiv – finländarna – som förblir ovetande om den diskursiva process de själva ingår i.

Mötet mellan svenskt och finskt står i fokus även i **Heidi Grönstrands** artikel om sverigefinsk samtidslitteratur: "Var kommer du ifrån... ursprungligen?" Eija Hetekivi Olssonin *Miira* kieli-ideologioiden taistelutantereena". Grönstrand visar hur Hetekivi Olssons roman från 2016 demonterar invanda föreställningar om språk och nationaliteter som entydiga kategorier och röjer rum för nya, ännu inte etablerade former av språkbruk. Romanens huvudperson Miira motarbetar aktivt det monolitiska språkssystemets konventioner, vilket skiljer henne exempelvis från de centrala gestalterna i Antti Jalavas klassiker *Asfaltblomman* (1980) som istället väljer att tuga och anpassa sig.

Liisa Steinbys och **Aino Mäkikallis** artiklar erbjuder djupdykningar i norsk och svensk nutidslitteratur. I sin artikel om mytopoetik i Torgny Lindgrens romaner framhåller Steinby att Lindgren trots sin utpräglat religiösa motivkrets inte ska betraktas som en religiös författare. Hans sätt att göra bruk av bibliskt stoff i sina romanbyggen är enligt Steinby inte religiöst utan mytopoetiskt. Hennes analys av Västerbotten-trilogin och *Bat Seba* (1984) visar att mytopoetiken hos Lindgren också innebär ett för den moderna människan karaktäristiskt sätt att handla och uppfatta världen. I Mäkikallis artikel analyseras Per Pettersons roman *Jeg forbanner tidens elv* (2008) i relation till idén om narrativ identitet. I romanen vävs den livskris som drabbar huvudpersonen samman med historiska och ideologiska paradigmskiften som till exempel Berlinmurens fall. Med utgångspunkt i bland andra Paul Ricoeurs och Aleida Assmanns syn på temporalitet och minne visar Mäkikalli att reflektionen kring nuets relation till

det förflutna hjälper huvudpersonen att acceptera förändringar både i sig själv och i verkligheten runt honom.

I numrets sista artikel tar sig **Maïmouna Jagne-Soreau** an ett synnerligen aktuellt ämne: samtida nordisk postinvandringslitteratur med särskild tyngdpunkt på Adrian Pereras diktsvit *White Monkey* (2017). Jagne-Soreau menar att *White Monkey* ger uttryck för en växande generation i Norden, som rasifieras och ofta bemöts med ”etniska glasögon”, vilket för litteraturens del tenderar att innebära begränsande läsningar. I artikeln undersöker hon Pereras meta-fiktiva spel med den nisch hans dikter förväntas fylla och de begränsningar han därmed synliggör i relation till svitens tematisering av rasism, colorism, exotifiering, vithet och icke-vithet i dagens Finland.

Temanumrets översikter behandlar isländsk litteratur och förhandlingar kring språkliga gränser på det nordiska litterära fältet. **Sveinn Yngvi Egilsson** dryftar det nordiska i isländsk litteratur och lyfter fram det sublimes estetik som en gemensam nämnare för många skönlitterära gestaltningar av Island och Norden. **Satu Gröndahl** undersöker å sin sida språkligt och kulturellt gränsöverskridande områden inom den nordiska litteraturen med utgångspunkt bland annat i de uppfattningar om enspråkighet som norm för olika litterära gemenskaper som på senare tid framhållits i diverse sammanhang.

I numrets författarkolumn ”Norden är ett land” reflekterar författaren, psykiatern, musikern och före detta kulturministern **Claes Andersson** över det nordiska författarsamarbetets betydelse och dess olika skepnader under hans sex decennier långa karriär som författare.

Tre heta trender inom nordisk litteratur står i fokus i numrets essäavdelning. **Päivi Kosonen** dryftar den inom självbiografiforskningen aktuella frågan om vad för slags autofiktivt berättande det ”poetiska dunklet” i Karl Ove Knausgårdss romanserie *Min kamp* egentligen utgör, och ser honom röra sig på det ambivalenta området mellan fiktion och referentiell prosa. **Voitto Ruohonen** fördjupar sig i fenomenet nordic noir och diskuterar dess framträdande roll särskilt i svensk och dansk litteratur, tv och film, men också dess finländska varianter. **Adam Borchs** essä presenterar ny och nyskapande grönländsk litteratur med utgångspunkt i Niviaq Korneliussens och Sørine Steenholdts skoningslöst realistiska skildringar av den inflammerade relationen till Danmark och framför allt det grönländska samhällets interna problem.

I recensionsavdelningen sätts tre litteraturhistoriskt intressanta verk under lupp. **Lea Rojola** recenserar *Minä soin – Mun čuojan* om den samiska författaren och kulturpersonen Nils-Aslak Valkeäpääs livsverk och hittar en givande ingång till den samiska litteraturen och kulturen i stort. De färskaste exemplen på litteraturhistorisk hantering av Norden – *Nordens litteratur* (2017) och *Nordic Literature. A Comparative History. Volume I: Spatial Nodes* (2018) – granskas av **Anna Möller-Sibeli**us respektive **Kristina Malmio**.

Numret avrundas med Kristina Malmios sammanställning av resultaten från det nyss avslutade forskningsprojektet *Senmodern spatialitet i finlandssvensk*

prosa 1990–2010 med tyngdpunkt på dess nordiska dimensioner. Vi redaktörer rapporterar å vår sida från The International Association of Scandinavian Studies 32:a konferens. Temat för konferensen som hölls i Köpenhamn i augusti var passande nog ”skandinaviska exceptionalismer”.

I *Avains* Pohjoismaisuus–Nordiskhet-temanummer medverkar skribenter inte bara från Finland utan också från Island och Sverige. Vi vill tacka alla skribenter för både stimulerande texter och gott samarbete! Ett särskilt tack vill vi rikta till Svenska Litteratursällskapet i Finland r.f. vars stipendium har möjliggjort publiceringen av detta exceptionellt omfattande nummer i tryckt form.

Tintti Klapuri & Freja Rudels